

۱۱۵۹۹۸

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

بازتاب طبیعت در هشت کتاب سهراب سپهری

از

زینب قربانپور خسمخی

استاد راهنما

آقای دکتر غلامرضا رحمدل

استاد مشاور

آقای دکتر احمد رضی

کتابخانه ادبیات مدرن علمی بزرگ
تیم مدرک

۱۳۸۸ / ۳ / ۲

بهمن ۱۳۸۷

۱۱۳۶۶۸

تقدیم به

دل رحیم استادم آقای دکتر غلامرضا رحمدل

تقدیر و تشکر

نفس می نیارم زد از شکر دوست   که شکری ندانم که در خورد اوست

توفیقی دست داد تا در طبیعت پاک و معنوی اشعار «هشت کتاب» گشت و گذاری حاصل گردد. آن هنگام که با قایق اشعار سپهری به شهر پشت دریاها سفر کردم و سبزی «گلستانه» را در رگ روحم احساس کردم، با خود اندیشیدم که اگر نبود راهنمایی‌های استاد گرانقدرم آقای دکتر غلامرضا رحمدل، من کجا می‌توانستم از این همه هجوم زیبایی‌ها لذت ببرم. اگر دقت نظر و باریک‌بینی استاد دیگرم آقای دکتر احمد رضی نبود، من چگونه می‌توانستم این زورق اندیشه‌ام را به ساحل برسانم. پس بر آن شدم تا از این اساتید گرانقدر که با صبر و حوصله، هدایت این رساله را بر عهده داشتند، تقدیر و تشکر نمایم.

در انتها از تمامی بزرگان و اساتید گرانقدری که در تهیه این رساله مرا یاری کردند و مورد تشویق و ترغیب قرار دادند، صمیمانه تشکر می‌کنم و توفیق روزافزون آنها را از خداوند بزرگ مسئلت می‌نمایم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ب	تقدیم پایان نامه
ت	تقدیر و تشکر
ث	فهرست مطالب
ح	فهرست جدول‌ها
خ	فهرست نمودارها و شکل‌ها
د	چکیده پایان‌نامه به فارسی
ذ	چکیده پایان‌نامه به انگلیسی
	فصل اول: کلیات
۲	بیان مسئله تحقیق
۵	روش تحقیق
۶	اصطلاحات تخصصی تحقیق
۶	پیشینه تحقیق
۷	تصویر چیست؟
۹	تصویر و شاعر
۱۲	شاعر و تصاویر طبیعت
۱۴	طبیعت در ادبیات فارسی
	فصل دوم: بررسی تصاویر طبیعت در هشت کتاب
۱۹	۱- ارتباط بین عین و ذهن
۲۸	۲- اهداف تصاویر
۴۳	۳- عاطفه در تصاویر
۵۷	۴- کلان تصاویر (خوشه‌های تصویری)
۶۲	۵- تحرک یا ایستایی تصاویر
۷۶	۶- تصاویر شخصی و تصاویر عام
۹۱	۷- صور خیال و تجسم
۱۰۹	۸- طرح‌واره‌های تصویری
۱۲۲	۹- نگرش‌های شاعر در تصاویر

عنوان

صفحه

۱۲۴	۹-۱- رمانتیسیم
۱۳۰	۹-۲- سوررئالیسم -
۱۳۶	۱۰ - تصاویر عمودی، افقی، موازی، متقارن و ضربداری
۱۴۳	۱۱ - اطلاعات برون متنی
۱۴۳	۱۱-۱- اطلاعات دینی
۱۶۳	۱۱-۲- اطلاعات اساطیری
۱۶۹	۱۱-۳- اطلاعات اقلیمی، جغرافیایی، تاریخی و سیاسی
۱۷۰	۱۱-۳-۱- اطلاعات درون مرزی
۱۷۸	۱۱-۳-۲- اطلاعات برون مرزی
۱۸۰	۱۱-۴- اطلاعات علمی و هنری
۱۹۰	نتیجه گیری
۱۹۵	مراجع و مآخذ

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۱۰۰	۱-جدول میزان کاربرد صور خیال در مرگ رنگ
۱۰۱	۲-جدول میزان کاربرد صور خیال در زندگی خوابها
۱۰۲	۳-جدول میزان کاربرد صور خیال در آوار آفتاب
۱۰۳	۴-جدول میزان کاربرد صور خیال در شرق ابدوه
۱۰۴	۵-جدول میزان کاربرد صور خیال در صدای پای آب
۱۰۵	۶-جدول میزان کاربرد صور خیال در مسافر
۱۰۶	۷-جدول میزان کاربرد صور خیال در حجم سبز
۱۰۷	۸-جدول میزان کاربرد صور خیال در ما هیچ، ما نگاه
۱۰۸	۹-جدول میزان کاربرد صور خیال در هشت کتاب

فهرست نمودارها و شکل‌ها

صفحه	عنوان
۱۹	۱-انواع پیوند بین عین و ذهن
۵۹	۲-خوشه تصویری نور
۶۱	۳-خوشه تصویری آب
۹۲	۴-سیر پیچیدگی معنایی شعر
۱۰۰	۵-نمودار میزان کاربرد صور خیال در مرگ رنگ
۱۰۱	۶-نمودار میزان کاربرد صور خیال در زندگی خوابها
۱۰۲	۷-نمودار میزان کاربرد صور خیال در آوار آفتاب
۱۰۳	۸-نمودار میزان کاربرد صور خیال در شرق اندوه
۱۰۴	۹-نمودار میزان کاربرد صور خیال در صدای پای آب
۱۰۵	۱۰-نمودار میزان کاربرد صور خیال در مسافر
۱۰۶	۱۱-نمودار میزان کاربرد صور خیال در حجم سبز
۱۰۷	۱۲-نمودار میزان کاربرد صور خیال در ما هیچ، ما نگاه
۱۰۸	۱۳-نمودار میانگین کاربرد صور خیال در هشت کتاب
۱۱۰	۱۴-ارتباط تجربیات فیزیکی بامفاهیم انتزاعی

چکیده

بازتاب طبیعت در هشت کتاب سهراب سپهری

زینب قربانپور خستمخی

این رساله در دو فصل کلی تنظیم شده است. در فصل اول کلیاتی در مورد تحقیق و تصویر و تصویرسازی مطرح گردیده است تا زمینه سازی برای ورود به بحث اصلی باشد.

در فصل دوم تصاویر طبیعت در « هشت کتاب » از یازده زاویه مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه هر بخش در پایان آن ذکر شده است. این یازده بخش به قرار زیر است :

در بخش اول رابطه عین و ذهن در تصاویر طبیعت بررسی شده است. نتایج این بررسی نشان می دهد که ذهن سپهری با عناصر طبیعت در هشت کتاب از رابطه جانی به رابطه تناظری و سپس جانشینی نوع اول و جانشینی نوع دوم می رسد. در بخش دوم به وسیله بررسی اهداف تصاویر نشان داده شده است که تصاویر توصیفی و تصاویر مفهومی هشت کتاب به سمت ابهام و پیچیدگی پیش می رود. در بخش سوم بررسی رابطه عاطفه شاعر با تصاویر طبیعت نشان می دهد که شاعر از مرحله وصف طبیعت به مرحله همدلی و یگانگی و در نهایت حلول در طبیعت رسیده است. در بخش چهارم دو کلان تصویر «نور» و «آب» از هشت کتاب سپهری استخراج شده و به وسیله آن اندیشه طبیعت گرای سپهری بیان شده است. در بخش پنجم با بررسی تحرک یا ایستایی تصاویر نشان داده شده است که در هشت کتاب تصاویر طبیعت از ایستایی به سمت تحرک پیش می رود. در بخش ششم بررسی تصاویر شخصی و تصاویر عام نشان می دهد که تصاویر طبیعت در هشت کتاب از تصاویر عام به سمت تصاویر شخصی پیش می رود. در بخش هفتم به بررسی صور خیال در هشت کتاب و ارائه نمودارهای آماری پرداخته شده و نتیجه گرفته شده است که با تغییر کاربرد صور خیال، پیچیدگی و ابهام مفاهیم نیز دچار تغییر می شود. در بخش هشتم بررسی طرح واره های تصویری «بن جانسون» در هشت کتاب نشان می دهد که طبیعت در اشعار دفتر اول در مقابل شاعر قرار داشته و شاعر کم موانع بین خود و طبیعت را از میان بر می دارد و به داخل عناصر طبیعت می رود. در بخش نهم نگرش های موجود در هشت کتاب مطرح شده و شباهت های تصاویر سپهری با دو مکتب رمانتیسم و سوررئالیسم بررسی گردیده است. در بخش دهم تصاویر عمودی، افقی، موازی، متقارن و ضربدری هشت کتاب بررسی شده و به این نتیجه رسیده که تصاویر سپهری بیشتر از نوع افقی، متقارن و ضربدری است. در بخش یازدهم تأثیر اطلاعات برون متنی بر تصاویر طبیعت هشت کتاب، نشان داده شده است. در پایان از این یازده مبحث نتیجه گیری کلی شده و مکتب فکری سپهری نسبت به طبیعت بیان شده است.

کلید واژه : تصویر، سهراب سپهری، هشت کتاب، طبیعت

Abstract

The Reflection of Nature in Sohrab Sepehri's Hasht Ketab

Zeinab Ghorbanpoor khasmakhy.

This paper has two chapter. At first chapter has discussed research cycle and about image and making image to prepare majore discussion.

At second chapter the nature images has reviewed of eleven aspects in Hasht ketab and each chapter conclusion has mentioned at the end. These eleven parts is as follow:

At first part has studied spit and mind relationship in the nature images. Results show that sepehri mind in Hasht ketab with nature elements reaches from lateral relationship to correspondence and then to first and second type substitution.

At second part by studying images goals has shown that descriptive images and comprehensive images of Hasht ketab go forward ambiguity and complexity. At third part studying of poet emotion relationship with the nature images shows that poet from the nature description stage has recieved to uniformity and at the and emerging in the nature. At fourth part has extracted two macroimages of light and water of Hasht ketab and by that sepehri naturalism thought has noted. At fifth part by studying of images dynamic or static has shown that in Hasht ketab the nature images go from static toward dynamic. At sixth part studying of personal and public images indicates that the nature images in Hasht ketab go from public images to personal images. At seventh part imaginary pictures in Hasht ketab and statistical graphs introducing have studied, and has concluded that by changing imaginary pictures use, would change concepts complexity and ambiguity. At eighth part studying of "Ben Johnson" imaginary plans in Hasht ketab indicates that the nature in first note poem is put against poet and poet delivers obstacles between himself and nature and enters the nature elements. At ninth part current attitudes have revealed in Hasht ketab and sepehri images similarities have studied by Romantism and sorealism schools. At tenth part have studied vertical, horizontal, parallel, symmetric and cross images of Hasht ketab and concluded that Sepehri images are horizontal, symmetric and cross. At eleventh part has shown extratext information effect on the Hasht ketab nature iamges. At the and has concluded from these eleven issues and revealed Sepehri thought school relative to nature.

Key words: Image, Sohrab Sepehri, Hasht ketab, Nature

فصل اول

کلیات

بیان مسئله تحقیق

تصویر، ظهور احساس و اندیشه شاعر است و طبیعت به عنوان یک مجموعه بزرگ و در دسترس، یکی از بن‌مایه‌های شاعران برای تصویرسازی محسوب می‌شود.

سهراب سپهری نیز در اشعار «هشت کتاب» با استفاده از عناصر طبیعت تصاویری را آفریده است و طبیعت یکی از عناصر ثابت در اشعار اوست. اما برخورد سپهری با طبیعت در مجموعه «هشت کتاب» به یک صورت نیست و دچار تحولاتی گشته است. از آن جا که بررسی تصاویری که شاعر خلق می‌کند، می‌تواند بیان‌کننده روح و اندیشه او باشد. در این رساله به بررسی تصاویر طبیعت در «هشت کتاب» سهراب سپهری پرداخت شده است تا روند تحولات روح و اندیشه او نشان داده شود.

اما با توجه به نظریه‌های ضد و نقیضی که در مورد طبیعت‌گرایی سپهری از طرف منتقدان ایرادگردیده، قضاوت در مورد بن‌مایه‌های اندیشه و احساس شاعر کاری بس دشوار است.

برای بررسی تصاویر طبیعت می‌توان آنها را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داد تا نوع ارتباط و برخوردشاعر را با طبیعت نشان دهد.

برای بررسی زوایای مختلف تصاویر طبیعت در هشت کتاب، چنین پرسش‌های اساسی مطرح گردیده است:

۱- آیا رابطه‌ای بین عین و ذهن سپهری در تصاویر طبیعت وجود دارد؟

۲- اهداف استفاده سپهری از عناصر طبیعت در اشعارش کدامند؟

۳- شاعر با عناصر طبیعت چه نوع پیوندی برقرار می‌کند؟

۴- کلان تصاویر طبیعت در هشت کتاب، کدامند؟

۵- آیا تحرک یا ایستایی تصاویر طبیعت با تحولات روح و اندیشه شاعر ارتباطی دارد؟

۶- سپهری در ساختن استعاره‌های طبیعت از کدام طرح‌واره‌ها تأثیر پذیرفته است؟

۷- کاربرد عناصر طبیعت در اشعار سپهری ریشه در آموزه‌های کدام یک از ادیان یا مذاهب دارد؟

۸- آیا کاربرد عناصر طبیعت در اشعار سپهری تحت تأثیر جریان‌های مختلف فکری و ادبی است؟

۹- ارتباط تصاویر طبیعت در هشت کتاب چگونه است؟

۱۰- آیا تصاویر شخصی در اشعار هشت کتاب وجود دارد؟

فرضیه‌های تحقیق موارد زیر است:

۱- بین عین و ذهن سپهری در تصاویر طبیعت، ارتباط‌های مختلفی دیده می‌شود.

۲- هدف سپهری در استفاده از عناصر طبیعت، در ابتدا توصیف و سپس بیان مفاهیم بود.

۳- سپهری از مرحله وصف طبیعت شروع می‌کند و پس از یگانگی و همدلی با طبیعت به مرحله حل‌ول در طبیعت می‌رسد.

۴- در هشت کتاب، دو کلان تصویر «نور و آب» دیده می‌شود.

۵- در اشعار دفترهای اول مجموعه هشت کتاب، تصاویر طبیعت بیشتر ساکن است و کم‌کم در اشعار دفترهای بعد متحرک می‌شود.

۶- سپهری در ساختن استعاره‌های طبیعت از طرح‌واره‌های تصویری متفاوت استفاده می‌کند.

۷- در اشعار سپهری آموزه‌های ادیان مختلف دیده می‌شود.

۸- در اشعار سپهری جریان‌های مختلف فکری و ادبی دیده می‌شود.

۹- تصاویر طبیعت در هشت کتاب بیشتر از نوع تصاویر افقی، متقارن یا ضربدری است.

۱۰- تصاویر طبیعت در دفترهای اول هشت کتاب بیشتر عام است و در دفترهای آخر حجم تصاویر شخصی بیشتر می‌شود.

در این رساله برای تحلیل تصاویر طبیعت، این تصاویر دریا زده محور مورد بررسی قرار گرفته که ضرورت این یازده محور به قرار زیر می باشد:

- ۱- با بررسی نوع ارتباط بین عین و ذهن سپهری، انواع ارتباط بین دیده های شاعر و مفاهیم ذهنی او بیان گردیده است.
- ۲- با بررسی این که چه مقدار از تصاویر طبیعت، توصیفی و چه مقدار بیان مفاهیم است، می توان به دغدغه های سپهری برای ایجاد تصاویر طبیعت پی برد و به این سؤال پاسخ داد که آیا در دفترهای مجموعه هشت کتاب تحولی در این زمینه مشاهده گردیده یا نه؟
- ۳- به وسیله بررسی نوع پیوند شاعر با طبیعت می توان به سیر تحول ارتباط شاعر با طبیعت پی برد و به این سؤال پاسخ داد که سپهری در اشعارش بیشتر چه نوع ارتباطی با طبیعت داشته و تخیل او بیشتر از کدام نوع بوده است؟ و آیا این ارتباط در طول هشت کتاب دچار تحول گردیده است؟
- ۴- یافتن کلان تصویر (خوشه تصاویر، تصاویر کانونی) طبیعت در هشت کتاب ما را به دریافت تصاویر اصلی و بنیادین شاعر از طبیعت یاری می کند.
- ۵- بررسی تحرک یا ایستایی تصاویر طبیعت در هشت کتاب می تواند چگونگی برداشت شاعر را در مورد پویایی یا ساکن بودن طبیعت، بیان کند.
- ۶- با بررسی تصاویر شخصی و عام می توان به چالش های روح و اندیشه شاعر پی برد، زیرا حضور تصاویر خاص طبیعت برای تصویر آفرینی در شعریک شاعر، از تعامل او با طبیعت اطرافش خبر می دهد و از تجارب شخصی شاعر و دغدغه های فکری و احساسی او سخن می گوید.
- ۷- با بررسی تجسم و صور خیال در عناصر طبیعت می توان به سیر تغییرات و تحولات صور خیال و ارتباط آن با مفاهیم مربوطه پی برد.
- ۸- بررسی طرح واره های تصویری که پایه استعاره را تشکیل می دهد، ما را در راهیابی به نوع تصور شاعر از طبیعت در قالب استعاره ها یاری می کند و می توان تفاوت این تصورات را با بینش های مربوطه بررسی کرد.

۹- با بررسی نگرش شاعر در تصاویر می‌توان به جریان‌های مختلف ادبی و فکری که در آثار او وجود دارد، دست یافت.

۱۰- با بررسی تصاویر عمودی، افقی، موازی، متقارن و ضربداری شاعر در عناصر طبیعت می‌توان به ارتباط تصاویر با یکدیگر پی برد.

۱۱- بررسی اطلاعات برون متنی می‌تواند بیانگر اطلاعات شاعر نسبت به طبیعت، دامنه این اطلاعات و تأثیر آنها بر تصاویر شعری او باشد.

در پایان هر بخش نتایج به دست آمده ذکر گردیده است و در انتها پس از بررسی عناصر طبیعت در محورهای یاد شده، جهان‌بینی خاص سهراب سپهری نسبت به طبیعت بیان شده است.

قلمرو تحقیق نیز در این رساله «هشت کتاب» سپهری است که به بیان و تحلیل شواهد شعری از این کتاب پرداخته شده است.

روش تحقیق

برای گردآوری اطلاعات از «روش کتابخانه‌ای» استفاده شده است. روش تحقیق این رساله از نوع «تحلیلی» است که با مطالعه و بررسی دقیق هشت کتاب، یازده محور از تصاویر طبیعت در هشت کتاب با شواهد شعری بیان شده است و در بخشی که مربوط به تجسم و صور خیال است از شیوه «آماری» استفاده گردیده است.

در شیوه «آماری» از نمونه‌گیری «سیستماتیک» استفاده شده که از نمونه‌گیری‌های تصادفی است:

«نمونه‌گیری سیستماتیک متضمن انتخاب هر k امین واحد از فهرست جامعه آماری بعد از تعیین تصادفی نقطه شروع

است. مسئله اصلی در نمونه‌گیری سیستماتیک این است که فاصله طول k ثابت است.» (کریستدورف، ۱۳۷۸: ۸۷)

فاصله طول صفحات برای نمونه‌گیری هر چهار صفحه قرارداد شده و عناصری که برای نمونه‌گیری در نظر گرفته شده،

عناصری از طبیعت است که جنبه عینی دارد و به عناصر مجردی که در درون طبیعت قرار دارد مثل رؤیا، خواب و ...

پرداخته نشده است.

اصطلاحات تخصصی تحقیق

با توجه به اینکه در هر قسمت واژگان و اصطلاحات مربوطه، تعریف شده است، در این قسمت فقط به تعریف کوتاه

اصطلاحاتی پرداخته می‌شود که در کل رساله به آن نیاز است:

تصویر - منظور از تصویر مفهوم کلی تصویر است که صور خیال بخشی از آن است.

خوشه‌تصاویر - منظور همان کلان تصویر یا تصویر کانونی شاعر است که در بیشتر استعاره‌های شاعر تکرار می‌شود.

اطلاعات برون متنی - تلمیح و اشاراتی که شاعر در آن به موضوعی خاص در اشعارش اشاره کرده است.

طرح‌واره‌های تصویری - طرح‌واره‌های تصویری نظریه «بن جانسون» در علم معنی‌شناسی شناختی در مورد ساخت‌های

بنیادین استعاره‌هاست.

پیشینه تحقیق

در مورد سهراب سپهری و طبیعت‌گرایی او سخنان فراوانی گفته شده است و کتاب‌ها و مقاله‌های زیادی در مورد

زوایای مختلف اشعار و شخصیت او تدوین و تألیف یافته است. حتی رساله‌ای به نام «نگرش سپهری به طبیعت» دفاع

شده و مقاله‌ای از محمد مختاری به نام «سهراب سپهری، مفهوم یا تصویر» چاپ شده است، اما تحقیقی که تصاویر

مربوط به طبیعت را از طریق ویژگی‌های عناصر تصویرسازی مورد بررسی قرار دهد، دیده نمی‌شود.

اکثر پایان‌نامه‌ها یا تحقیق‌هایی که در زمینه طبیعت‌گرایی سپهری کار شده، یا بارویکرد ادبیات تطبیقی بررسی شده و یا

بخش کوچکی از پایان‌نامه یا تحقیق به طبیعت‌گرایی سپهری اختصاص داده شده است اگرچه رساله‌ای که نام برده شده

و با موضوع این رساله مشترک است از جنبه‌فضل تقدم و جمع‌آوری مباحث، کار ارزشمندی است.

اما در رساله حاضر سعی شده است تا با رویکردهای نو به تصاویر طبیعت پرداخته و از منظرهای جدید به نقد و بررسی تصاویر طبیعت نگاه شود و از طریق تحلیل تصاویر طبیعت اندیشه‌های شاعر توضیح داده شود.

تصویر چیست؟

تصویر تابلویی زیباست که با رنگ احساس و قلم‌موی اندیشه شاعر کشیده می‌شود تا خواننده یا چشم او جهان را ببیند و با احساس او جهان را دریافت کند. در واقع تصویر را می‌توان بازتاب اندیشه و احساس شاعر دانست. شاعر تصاویری را از دنیای بیرون می‌گیرد و پس از عبور از لایه‌های مختلف روح و اندیشه خود به رنگی خاص که بیانگر درون شاعر است، بیان می‌کند. این تصاویر دیگر آن تصاویر اولیه نیست، بلکه به رنگ روح شاعر درآمده است.

برای تصویر، تعاریف متعددی بیان گردیده که در اینجا فقط به ذکر تعدادی از آنها بسنده می‌کنیم:

«تصرف ذهنی شاعر، در مفهوم طبیعت و انسان و این کوشش ذهنی او برای برقراری نسبت میان انسان و طبیعت چیزی

است که آن را «خیال» یا «تصویر» می‌نامیم». (شفیعی کدکنی، ۱۳۶۶: ۲)

«تصویر، کلمه‌ای است کلی و جامع و شامل هر نوع تشبیه، هر نوع استعاره، هر نوع سمبل و هر نوع اسطوره می‌شود».

(براهنی، ۱۳۷۱: ۱۱۵) «تصویر در رایج‌ترین کاربرد عبارت است از: «هرگونه تصرف خیالی در زمان». (فتوحی، ۱۳۸۶: ۴۴)

و به گفته ازراپائونند: «تصویر آن چیزی است که گرهی فکری و عاطفی را در لحظه‌ای از زمان ارائه می‌دهد». (براهنی،

۱۳۷۱: ۱۱۳)

در تعاریفی که از تصویر ارائه شده، چند عنصر از اجزاء اصلی تصویر ذکر گردیده است که عبارتند از: خیال، جهان بیرون و شاعر. در این سه جزء، خیال، رابط بین جهان بیرون و دنیای درون شاعر است و در واقع زنجیر اتصال این دو به یکدیگر است.

البته رابطه بین خیال و تصویر آن قدر عمیق است که «دی لویس، شاعر معاصر انگلیسی در کتاب معروف خود «خیال

شعری»، ایماژ یا خیال را عنصر ثابت شعر می‌داند». (شفیعی کدکنی، ۱۳۶۶: ۸) و همین ارتباط عمیق بین تصویر و خیال

باعث گردیده که دکتر شفیعی کدکنی «تصویر» و «خیال» را در مجموع در برابر کلمه «ایماژ» فرنگی برگزیند و حوزه

استعمال این لفظ را از نظر فلسفی به همین مفهوم اصطلاحی اهل نقد و ادب نزدیک بداند. (ر.ک. همان: ۸-۱۰)

«البته شاید این جایگزینی اصطلاح در شیوه تصویرگری شاعران کلاسیک تا حدودی قابل توجیه باشد اما با توجه به

انقلاب ادبی نیا در تصویرگری و شگردهای ایجاد تصویر، استفاده از صورخیال برای تصویرسازی شعر معاصر می‌تواند

شرط لازم باشد، ولی شرط کافی نیست و با توجه به توسع معنایی که در شیوه‌های تصویرپردازی ایجاد شده، نمی‌توان

آن را محدود به خیال دانست و به همین علت علم بیان قدیم به تنهایی از عهده بررسی کیفیت تصویرهای جدید

بر نمی‌آید و علاوه بر مباحث بیانی گذشته نیاز به مباحث بیانی جدید است». (ر.ک. زرقانی، ۱۳۸۳: ۳۳)

از آنجا که تصویرهای شاعر رابطه نزدیکی با قدرت تخیل و اندیشه او دارد، در تصاویری که می‌آفریند، قدرت درک

هستی شاعر نهفته است و می‌توان تصاویر خلق شده توسط شاعر را نقاشی روح شاعر دانست و در این جاست که

نقاشی و شعر با یکدیگر درمی‌آمیزند.

«اگر بر آن باشیم که شعر نقاشی است با کلمات و نقاشی شعر است با رنگ‌ها که هر دو در اوج کمال از یک جا

انگیخته و یک گونه تأثیر دارند، راز تصویرسازی شاعرانه و حس شاعرانه تصاویر را بهتر می‌توانیم دریابیم». (محبوبی،

۱۳۸۰: ۱۵۶)

تصاویر یک شاعر، خواننده را به مفاهیم مجرد ذهن شاعر نزدیک می‌کند و مفاهیم انتزاعی ذهن او را به مفاهیم حسی

نزدیک‌تر می‌کند تا قابل لمس‌تر باشد.

«تجربید در هنر تنها در «تصویر» صورت می‌پذیرد که ترکیبی است از ماده حسی و فکری، ترکیب خلق شده در تصویر

هنری با دخالت تعیین‌کننده تخیل و عاطفه صورت می‌پذیرد. «مفهوم» حاصل تجربید در تفکر است و «تصویر» حاصل

تجربید در هنر. آن یک به حوزه معرفت‌شناسی متعلق است و این یک به حوزه زیبایی‌شناسی». (مختاری، ۱۳۸۲: ۷۱-۷۰)

تصویر و شاعر

شعر، آبی صاف و زلال است که از چشمهٔ درونی شاعر می‌جوشد و به مدد واژه‌ها از منفذ زبان او جاری می‌شود. شعر محصول اندیشه و احساس شاعر است که نشانگر برداشت او از دنیای اطرافش و محیطی است که در آن زندگی می‌کند. قول رضا براهنی: «شعر زاییده بروز حالتی ذهنی است برای انسان در محیطی از طبیعت». (براهنی، ۱۳۷۱: ۴۱)

شاعر کسی است که دنیا را به گونه‌ای خاص درک می‌کند و سپس به مدد واژه‌های خود دست خواننده را می‌گیرد و با خود می‌برد و آنچه دیده، به زبان خود، به خواننده نشان می‌دهد. «شاعران بزرگ حرف نمی‌زنند، واژه‌ها و عبارات در شعر را در مقام ابزار نمایش و نقاشی به کار می‌برند». (شمیسا، ۱۳۷۶: ۲۲)

آنچه که شاعر را برای بیان دریافته‌هایش یاری می‌کند، مجموعه‌ای از عوامل درونی و بیرونی است که به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه به یاری واژه‌ها ساخته می‌شود و در یک لحظه دست به آفرینش شعر می‌زند.

«شعر نتیجهٔ گشوده شدن دریچه‌های ناخودآگاه حافظه است و پرورده شدن تصاویر موجود در آن، به کمک تخیل غنی». (نوری علاء، ۱۳۴۸: ۵۷)

شاعر از مجموعهٔ تصاویر مدد می‌گیرد تا دنیای درونش را به دیگران بنمایاند و در این فرایند خلق تصویر، مواد خام تصاویر او، ترکیبی از عناصر درونی و بیرونی است. شاعر با قدرت تخیلش تصاویر خام طبیعت را به اثری هنری تبدیل می‌کند و ما را به تماشای جهان از منظر خود دعوت می‌کند و در واقع در این بازنگری جهان، خود را در گستره‌ای جدید کشف می‌کند.

هر شاعر در آثار خود «کلان تصویر»هایی دارد که با بررسی و تحلیل تصویرها می‌توان آنها را دریافت. «کلان تصویر» هر شاعر دغدغه‌های احساسی و فکری او را نشان می‌دهد. «کشف تصویرهای بنیادین در آثار هنرمند و ترسیم خوشه‌های تصویری، کلید ورود به جهان درون هنرمند را در دستان مامی‌گذارده». (فتوحی، ۱۳۸۶: ۷۹)

تصاویری که از منفذ قدرت بصری وارد جان شاعر شده به رنگ عاطفه و اندیشهٔ او درمی‌آید و از زبان او خارج می‌شود. البته آنچه که شاعر به تصویر می‌کشد، لزوماً همان چیزی نیست که در زندگی عادی وجود دارد، تصرف در واقعیت‌ها

برای خلق اثر هنری، حق شاعر است و همین چگونگی تصرف در واقعیت‌هاست که زمینه پیدایش آثاری ویژه و برتر را برای شاعر فراهم می‌کند و «شعر هر کس به ویژه تصویر او نماینده روح و شخصیت روانی او است». (شفیعی کدکنی، ۲۵:۱۳۶۶)

تصویر یا صورت‌های خیالی می‌تواند تا حدی به حفظ کیفیت‌های ویژه تجربه عاطفی شاعر و فضای ذهنی وی کمک کند. (ر.ک. پورنامداریان، ۱۵۸:۱۳۷۴)

آبشخور تصاویری که شاعر می‌آفریند، مربوط به ذخیره شناختی اوست. این ذخیره شناختی یا از آگاهی‌های گذشته و حال و محیط اطراف اوست و یا حاصل خوانده‌ها و شنیده‌های او در زمینه آثاری است که مورد مطالعه قرار داده است. علاوه بر اینها شاعر از نوعی تجربه خصوصی نیز بهره می‌برد که آنچه مربوط به آفرینش تصاویر جدید و برداشت‌های نو است، به این تجربه‌های خصوصی مربوط می‌شود.

بعضی از تصاویر نیز ممکن است تقلیدی از تصاویر پیشینیان باشد اما شاعر توانا، چنان تصاویر را با یکدیگر درمی‌آمیزد که حاصل کار تصاویری بدیع و خلاقانه است و در آن ردپای تقلید دیده نمی‌شود.

تصاویر عینی و تصاویر ذهنی شاعر با یکدیگر ارتباط دارند و این ارتباط عین و ذهن به شیوه‌های مختلف می‌تواند برقرار گردد:

«۱- پیوند جانبی: در این نوع پیوند معنی از پیش اندیشه شده و یا نیت مقدم بر شعر با طبیعت، اشیاء و موجودات و به طور کلی «عین» پیوند جانبی در شعر پیدا می‌کند. عناصر عینی از پیش اندیشیده با معانی از پیش اندیشیده ذهن همراه می‌شوند تا آن را زینت دهند.

۲- پیوند تناظری و تقابلی: آنچه شاعر در ذهن دارد، می‌خواهد بگوید و آنچه در بیرون از ذهن او در حوزه طبیعت، زندگی، واقعیت و خلاصه پدیده‌های مادی و فرهنگی یا به طور کلی عین وجود دارد، پیوند تناظری و تقابلی پیدا می‌کند و شاعر می‌کوشد تا برای واحد معنی که در قالب جمله‌ای در ذهن او آمده است نظیری از عین پیدا کند. به طور کلی اجزاء گزاره‌های ذهنی با اجزاء گزاره‌های عینی متناظر و همساز باشد. در اینجا دو گزاره یکی معقول و تجربه‌شخصی شاعر و